

Ewa Juzoń

Spotkania Oświeceniowe

Biuletyn Polonistyczny 29/3-4 (101-102), 28-36

1986

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Spotkania Oświeceniowe

W dniach 23-24 X 1985 r. w Warszawie odbyła się konferencja naukowa zorganizowana przez Pracownię Literatury Oświecenia IBL oraz Komisję Edytorską Komitetu Nauk o Literaturze Polskiej PAN. Pierwszy dzień konferencji otworzył referat Z. S i n k o (IBL) pt. "Proza fabularna w czasopiśmie polskich 1801-1830". Rozważania referentki koncentrowały się wokół recepcji piśmiennictwa obcego, głównie zachodnioeuropejskiego. Materiał egzemplifikacyjny stanowiły utwory fabularne zamieszczane na łamach czasopism literackich, naukowych i społeczno-kulturalnych, ukazujących się w Warszawie, Wilnie, Lwowie, Krakowie i Poznaniu. Z listy ponad 50 czasopism wyłączono gazety codzienne, uwzględniając jednak ich dodatki literackie. Referentka scharakteryzowała główne kierunki recepcji beletrystyki zachodniej, zwracając uwagę na dużą popularność niemieckich utworów fabularnych oraz na pojawienie się pierwszych przekładów z literatury rosyjskiej i amerykańskiej. Następnie omówiła popularną wówczas praktykę recepcyjną polegającą na przystosowaniu wątków tematycznych do warunków rodzimych i osadzeniu ich w realiach polskich. Scharakteryzowała też nowe struktury gatunkowe: powieść gotycką, nowelę historyczną, miłosną nowelę tragiczną i powieść sentymtalno-sensacyjną. Systematyzacji materiału dokonała referentka częściowo wedle kryteriów genetycznych (po-

wiaстка, nowela, mała powieść), a częściowo wedle kryteriów tematycznych (np. utwory gotyckie).

Następnie doc. Sinko omówiła główne kierunki rozwoju rodzimej prozy fabularnej na łamach czasopism. Wyróżniła w niej dwa nurty: obyczajowo-satyryczny, nawiązujący do tradycji czasopism i powieści stanisławowskich, oraz historyczny, który odwoływał się do legendarnej lub utrwalonej przez dziejopisów historii Polski.

Uwaga uczestników dyskusji koncentrowała się wokół takich zagadnień, jak: zróżnicowanie ideowo-tematyczne czasopiśmiennictwa polskiego w trzech zaborach (Z. Libera), pojawienie się literatury drugiego obiegu (Z. Libera), tendencja do selektywnego wartościowania przekładanych i adaptowanych utworów (R. Kaleta), funkcja wydarzeń historycznych w kształtowaniu prozatorskich struktur gatunkowych, propozycja wyposażenia całości pracy w aneks bibliograficzny (E. Aleksandrowska), poszerzenie bazy materiałowej o pamiętniki, relacje z podróży i wspomnienia (P. Żbikowski).

Referat pt. "Krytyka literacka w okresie Oświecenia: przedmowa jako wypowiedź krytycznoliteracka" T. K o s t k i e w i c z o w e j (IBL) stanowi orozdział monografii poświęconej krytyce literackiej w czasach Oświecenia polskiego, omawiającej sytuację, społeczne funkcjonowanie, gatunki wypowiedzi krytycznoliterackiej wypracowane w tym okresie. Autorka omówiła funkcje przedmowy jako wypowiedzi krytycznoliterackiej we wstępnym okresie Oświecenia, jej zróżnicowania związane ze swoistością gatunkową utworów, które przedmowy poprzedzały. Tak np. przedmowy do takich utworów dramatycznych, jak tragedie Załuskiego czy komedie Bohomolca lub Niemcewicza "Powrót posła", cechuje szczególnie silna dialogowość, dyskusja z upodobaniami domnie-

manego odbiorcy teatralnego lub czytelnika. Referentka omówiła następnie strategię działań autorów przedmów, występujących w roli krytyka literackiego, pośrednika wobec publiczności w ocenie dzieła teatralnego i sposobu jego realizacji, bądź polemisty z ewentualnymi krytykami lub też reprezentanta gustów i upodobań estetycznych publiczności. W toku rozważań referentka scharakteryzowała rolę przedmów do - ukazujących się w połowie XVIII wieku - romansów i powieści, tłumaczonych z języków obcych - jako sposobu promocji nowego gatunku oraz próby zdobycia przychylności czytelnika wobec nowych zjawisk literackich. Dokonała też analizy ewolucji elementów krytyki zawartych w przedmowach, od ocen i postulatów do form metakrytycznych i autotematycznych. Autorka omówiła również manifestujący się w przedmowach kluczowy dla oświeceniowej krytyki literackiej problem kształtowania i rozwarstwienia kompetencji publiczności literackiej oraz pojawiania się znawcy i czytelnika elitarnego.

W dyskusji rozważano zagadnienia roli polemik literackich w Oświeceniu (T. Namowicz), formy krytyki literackiej i teatralnej, zawarte w korespondencji i w pamiętnikach (R. Kaleta), następnie procesy stopniowego eliminowania mecenatu, którego niektóre funkcje przejmuje publiczność literacka (J. Ryba). Eksponowano także rolę gustów literacko-estetycznych odbiorcy w popularyzacji tekstów literackich, zróżnicowano funkcję krytyki teatralnej jako narzędzia kształtowania opinii czytelnicych, w zależności od konkretnych realizacji gatunkowych: tragedii, komedii i dramy (D. Ratajczak).

W obradach popołudniowych T. Kostkiewiczowa przedstawiła propozycję zbiorowego opracowania i wydania edycji (pt. "Pisarze polskiego Oświecenia"), która przedstawiałaby sylwetki twórcze wybranych (około 100) pisarzy Oświecenia wraz z nie-

wielkim wyborem ich tekstów literackich oraz selektywną bibliografią przedmiotową i podmiotową. W ramach dyskusji nad tą inicjatywą badawczą omówiono generalne założenia, funkcje i cele przewidywanej publikacji. Termin przygotowania przewidziano na najbliższe pięciolecie.

W związku z przypadającą w 1988 r. dwusetną rocznicą rozpoczęcia Sejmu Czteroletniego, wysunięto i omówiono projekt zorganizowania ogólnopolskiej, interdyscyplinarnej konferencji naukowej pt. "Sejm Czteroletni i jego dzieło w literaturze i świadomości Polaków".

W drugim dniu obrad tematem były problemy edytorsko-tekstologiczne, związane z działalnością Komisji Edytorsko-Tekstologicznej KNoLP PAN, pracującej pod kierunkiem doc. dra hab. R. Lotha. Scharakteryzowano najpilniejsze potrzeby w zakresie opracowań i edycji serii wydawniczych, zwłaszcza o profilu naukowo-dydaktycznym oraz omówiono postęp prac w wydawaniu tekstów staropolskich, a także problemy związane z ich merytorycznym opracowaniem (J. Starnawski). Przedstawiono także formy działalności studium Edytorsko-Tekstologicznego przy UW (S. Frybes).

Następnie Z. G o l i ń s k i (IBL) wygłosił referat pt. "O wydaniu »Pism zebranych« Ignacego Krasickiego", w którym zawarł uwagi o krytycznej edycji dzieł poety przygotowywanej w oparciu o bogatą dokumentację przekazów pism XBW. Całość puścizny Krasickiego można podzielić na utwory wydane za życia pisarza i z jego aprobatą, utwory wydane bez wiedzy autora oraz opublikowane za życia poety, lecz nie autoryzowane. W przygotowywanej edycji pism, która powinna zawierać krytyczny aparat filologiczny i komentarze edytorskie, należałoby także skonfrontować wszystkie przekazy drukarskie (pierwodruki i

wznowienia), kopie rękopiśmienne tych przekazów oraz zachowanych autografów, dokonać kolacjonowania każdego przekazu danego utworu. Następnie referent poruszył problem wytyczenia zasad krytycznego opracowania edytorskiego: ustalenie autoretwa poszczególnych tekstów wprowadzonych do edycji, oznaczenie spośród powielanych kopii rękopiśmiennych tekstu autentycznego, uwzględnienie w badaniach autografu norm języka literackiego, którym posługiwał się poeta. Autor rozważał też zasady wyboru podstawy tekstowej, sposoby prezentacji przekazów tekstowych, objaśnień odmian tekstu oraz komentarza od wydawcy.

J. P a w ł o w i c z o w a (IBL) przedstawiła opis edycji "Dzieł dramatycznych Franciszka Zabłockiego", opracowanej przez nią w pięciu tomach. T. I otwiera "Przedmowa wydawcy", w której edytorka przedstawiła problematykę europejskich źródeł twórczości dramaturga oraz współfunkcjonujących w jego utworach nurtów rokokowego i sentymentalnego. Zasadą wyróżniającą poszczególne tomy są wspólne wątki tematyczno-problemowe utworów, a także ich porządek formalny.

Obrady posiedzenia Komisji Edytorsko-Tekstologicznej zamknęła dyskusja podsumowująca obie inicjatywy edytorskie: publikacje "Dzieł zebranych" I. Krasickiego i "Dzieł dramatycznych" F. Zabłockiego.

x

W dniach 10-11 marca 1986 r. odbyła się w Warszawie konferencja naukowa, zorganizowana przez Pracownię Literatury Oświecenia IBL. Obrady ogniskowały się wokół dwóch zasadniczych problemów: konfrontacji badań naukowych nad różnymi nurtami tematyczno-ideowymi, przejawiającymi się w kulturze literackiej Oświecenia oraz koordynacji prac związanych z planami

edytorsko-wydawniczymi.

Pierwszy dzieć sesji otworzył réferat B. W o l s k i e j (UŁ) pt. "Wizja harmonii i chaosu Wezechéwiata w poezji Adama Naruszewicza". Autorka nawiązała do zainteresowań poety, koncentrujących się wokół pytań o kosmologiczny ład świata i natury oraz o wpisany w ów porządek i rytm Wezechéwiata ethos życia jednostkowego i zbiorowego. Zwróciła też uwagę na te utwory Naruszewicza, które odbiegają od satyrycznego modelu twórczości poety oraz od nurtu liryki okolicznościowo-dedykacyjnej. Wśród wierszy o tematyce kosmologicznej można wyróżnić utwory, mające charakter kontemplacyjnej zadumy nad zjawiskami przyrody oraz inne obrazujące kondycję ludzką w aspekcie walki lub zgody żywiołów i ich siły oddziaływania na los człowieka. Referentka szczegółowo zanalizowała funkcję topiki żywiołów w prezentowaniu rzeczywistości, odwołując się do wątków mitologicznych i do twierdzeń kosmogonicznych jońskich filozofów przyrody oraz do konetatacji Lukrecjusza, zawartych w utworze "De rerum natura". Dalej echarakteryzowała rolę wątków temporalnych w utworach Naruszewicza.

Dyskusja nad wygłoszonym referatem skoncentrowała się wokół zagadnienia, jak na tle staropolskiej tradycji ziemiańskiej rysowała się koncepcja kosmologiczna Naruszewicza i jakie nowe elementy wniosła jego twórczość do myślenia o człowieku i jego naturze.

Referat pt. "Działalność kulturalna i literacka Franciszki Urezuli Radziwiłłowej wobec Oświecenia", wygłoszony przez B. J u d k o w i a k (UAM) wprowadza w nurt badań nad teatrem magnackim i jego znaczeniem w kulturze wczesnego Oświecenia. Autorka zaprezentowała fragment monografii obejmującej tak twórczość dramatyczną, jak i poetycką księżnej nieświeskiej.

Przedmiotem refleksji była tu kwestia określenia modelu działalności teatralnej Radziwiłłowej i wyodrębnienie w niej elementów reprezentatywnych dla dramaturgii barokowej oraz tych, które ewoluują ku wczesnemu Oświeceniowi. Teatr Radziwiłłowej cechuje znamienne dla baroku ornamentacyjny styl inscenizacji oraz okazjonalny charakter spektakli, co - wg referentki - zbliża utwory księżnej nieświeżkiej do tradycji dramaturgii barokowej. Dalej referentka wskazała na tendencje świadczące, iż formacja intelektualno-duchowa pisarki ewoluowała ku wczesnemu Oświeceniowi. Egzemplifikacją tego zjawiska są przekłady i adaptacje komedii Moliera pióra Radziwiłłowej.

W dyskusji podkreślono, iż poetyka dramatów Radziwiłłowej i konwencja ich realizacji teatralnej, mimo silnych związków z saską sceną dworską, ma na tle kultury teatralnej wczesnego Oświecenia swój szczególnie oryginalny wyraz.

Popołudniowe obrady pierwszego dnia sesji były poświęcone dyskusji nad zasadami układu i koncepcją artykułów przewidzianych do publikacji "Pisarze polskiego Oświecenia". T. Kostkiewiczowa omówiła założenia i funkcje wydawnictwa. Edycja składać się będzie z czterech tomów opracowanych zbiorowo pod redakcją T. Kostkiewiczowej i Z. Golińskiego. Tomy I-III będą zawierały szkice ukazujące biografię i twórczość poszczególnych pisarzy oraz reprezentatywny wybór z ich utworów. T. IV - o charakterze syntetycznym - będzie zawierał także hasła ogólne (np. poezja, proza fabularna, dramat i teatr, literatura okolicznościowa i polityczna) oraz "Tablice synchroniczne wydarzeń literackich 1740-1820". Ustalono obowiązujące kryteria opracowania biografii i charakterystyk twórczości pisarzy oświeceniowych. Edycja stanowić będzie publikację o ambicjach naukowych i popularyzatorskich i może

być przeznaczona dla bardzo szerokiego kręgu odbiorców i pomocna w dydaktyce akademickiej.

W drugim dniu ogłoszono referaty, które dotyczyły recepcji antyku w publicystyce oświeceniowej oraz krytyki literackiej. E. J u z o Ń (IBL) przedstawiła referat pt. "Wokół monitorowej dyskusji o języku i stylu utworów antycznych" (fragment większej całości). Autorka dokonała próby przedstawienia generalnych założeń myśli o języku, które kształtowały poglądy pisarzy. Następnie omówiła polemiki wokół zagadnień stylistyki i przytoczyła kryteria doskonałości ukształtowania stylistycznego tekstów, formułowane przez publicystów oświeceniowych w nawiązaniu do antycznych refleksji teoretycznoliterackich. W dyskusji podkreślono, iż odrębny i nowatorski charakter recepcji literatury starożytnej w Oświeceniu wymaga szczegółowych i wnikliwych konfrontacji struktur tekstów starożytnych i ich oświeceniowych parafraz i adaptacji.

T. K o s t k i e w i c z o w a (IBL) wygłosiła referat pt. "Twórczość pisarza i literatura narodowa jako przedmiot krytyki literackiej czasów Oświecenia". Swoje rozważania skupiła na różnych formach całościowych analiz i ocen twórczości pisarzy, zamieszczonych na łamach czasopism. Charakter związanej wypowiedzi krytycznoliterackiej miały nekrologi, drukowane po śmierci znanego autora. Następnie autorka omówiła znaczenie działalności Towarzystwa Przyjaciół Nauk (1800-1832) dla popularyzacji twórczości wybitnych pisarzy. Do najbardziej znaczących sposobów popularyzacji należały mowy pochwalne ku czci zmarłych członków TPN, zasłużonych na polu literatury narodowej (np. I. Krasicki, J. Szymanowski, C. Godebski). Mowy te, ogłoszone na posiedzeniach publicznych zasadały się na ściśle określonym konwencjonalnym schemacie strukturalnym:

prezentowano biografię pisarza, warunki życia rodzinnego, kształtowanie się osobowości twórczej. Referentka zajęła się także wypowiedziami krytycznoliterackimi, które swym przedmiotem czyniły współczesne piśmiennictwo określonego obszaru językowego czy literaturę narodową.

T. Kostkiewiczowa omówiła zróżnicowanie ocen krytycznoliterackich i przedstawiła ewolucję wypowiedzi krytycznoliterackiej od zwięzłej noty o całokształcie twórczości jednego pisarza poprzez syntetyczne, krótkie recenzje oraz portrety literackie w mowach pochwalnych, aż do całościowej analizy twórczości określonego obszaru językowego czy narodowego.

W toku dyskusji zwracano uwagę na inne formy wypowiedzi krytycznoliterackiej, jak polemika literacka w pamiętnikach i korespondencji, powstanie tradycji salonowej konwersacji itp.

Na zakończenie, pod podeumowaniem dyskusji, prof. Kostkiewiczowa poinformowała zebranych o następnym zebraniu, organizowanym tym razem przez wrocławski zespół oświeceniowy IBL PAN.

Ewa Juzoń

"Obraz Literatury Polskiej XIX i XX wieku"

Na samym początku bieżącego roku redakcja "Obrazu literatury polskiej" otrzymała od dyrektora Wydawnictwa Literackiego wiadomość, że po długich latach oczekiwania i wielu perypetiach tom drugi serii trzeciej poświęcony "Literaturze krajowej w okresie romantyzmu 1831-1863" ma szansę w tym roku